

Saga o bijenalu - bajka o ljepoti

(Bijenale umjetnosti minijature, spiritus movens konstituiranja likovno-estetskog bića bosanskohercegovčkog znaka)

Atif **KUJUNDŽIĆ**

ODAVNO BIJAŠE, pa su ljudi u nordijskim zemljama borbom, vojničkom vještinom, krvlju i djelom ispisivali sage o svome amanetu, o svojoj plemenitoj ostavštini pokoljenjima. Forma sage, činila im se jedino primjerenom za opis borbe, osvajanja slobode i odbrane, ali i osobnog imenovanja svijeta za buduća pokoljenja.

Uistinu, to je uvijek bilo tako, ali su ljudi istu stvar rado i drugačije nazivali, a kako bi i ne bi li ipak, ostalo po njihovom i po njima se zvalo.

Naime, u samoj osnovi svakog značajnijeg poduhvata, nužno i kao kardinalno mjesto javlja se nominacija, imenovanje stvari i pojava. Imenovanje koje nas, na svaki način, treba sadržavati. Ima to i svoj Starozavjetnu sliku, ali ovoga puta nećemo o tome.

Danas, više nego li ijedan oblik društvenog angažiranja u značenju ostavljanja traga o svojoj svijesti, a u vremenu svoga prisustva, kulturni projekti traže nevjerovatno pregnuće radi savlađivanja sasvim banalnih razloga, najprimitivnijih otpora, suprotstavljenosti i uzroka: da se ne dogode. Događa se to, utoliko prije, ukoliko je riječ o nedvosmisleno vrijednim zamislima kulturnog i umjetničkog djelanja. Jer, umjetnost je oblast ljudskog djelovanja koja je i po sebi, manje pristupačna, često neprozirna za racionalno i iskustveno. Umjetnost je tajna koja u jednom trenutku može postati i bjelodana istina, ali i odložena na dugo vrijeme kao sjemenka, koja će u pogodnom trenutku proklijati, procvjetati i donijeti plod pred začuđenim licem svijeta. Jer, umjetnost je nesa- gledivo moćna u svome biću koje je iznje-

drio talenat i totalitet čovjekove pojave.

Razumljivo, zato i inicijativa o takvim zamislima nailazi na poteškoće i razumijevanje samo onih koji su dovoljno pronicljivi i stvarni. Zato uspjeh, podrazumijeva i pravo na nominaciju, pa to i biva razlogom više da se slabi i neinventivni, zlobni i usporeni u mogućnostima razumijevanja, suprotstave. Bilo čime i bilo kako. Ustvari i upravo, svim nezamislivim sredstvima. Činjenica, da umjetnost budi osjetilnost bića na različite načine i u različitim nivoima, stvari čini još složenijim i zahtjevnijim, jer, komplicirana materijalnim, idejnim, misaonim aspektima, a saopćena kao estetski čin – nesa- gledivo je moćna.

Uistinu, danas, svako utopijsko i romantičarsko shvatanje o tome kako je dovoljno tek biti umjetnik i brinuti o ljepoti, obesmišljeno jest. Obesmišljeno vremenom i novouspostavljenim odnosima. Naime, uspješan umjetnik – jeste ili nije – uspješan, jednako čovjek uopće i umjetnik. Dakle, sinkretičnost koja karakterizira umjetničko biće i njegov estetski čin, mora biti proširena i na aspekte djelovanja i angažiranja koji će ljude uvjeriti u umjetničku istinu i umjetnika učiniti uspješnim čovjekom u konstituciji društvenog organizma.

Umjetnik je zato prinuđen, biti preduzimljiv i konzistentan u svome postupanju, sasvim primjereno i produženo, blisko svome djelu i svojoj najintimnijoj zamisli o estetskom biću svoga umjetničkog čina. Svaki drugačiji odnos pokazuje se kao tlapnja i nesuvislost.

Kao i u svemu drugom, dakle, umjetnik

mora biti cjelovita i zdrava ljudska pojava, osoba u svim aspektima, a kojoj umjetnost samo daje apsolutnu i očiglednu posebnost u općenitosti.

Naime, *umjetnički uspjesi* ostvarivani dobijanjem posebnih prilika, a po osnovu ideološke i političke opredijeljenosti i pripadnosti krugovima moći, za čas se nađu u ropotarnici povijesti, minuloga vremena i njegove, nužne, urušenosti. Jer, naprosto, za kulturu i umjetnost koje su po svome biću – ideologiji i politici dijametralno suprotstavljene, to više ne može biti receptura i model uspjeha. Ni *dvorski slikari* više nisu ono – što su nekad bili, a *dvorskih budala* i nema – prešli su na bezopasne oblike zabave – u parlamente.

**

Zato je, zamisao Envera Mandžića o izložbi minijature u Bosanskom kulturnom centru Tuzla, artikuliranoj kao bijenale, u prvi mah i prihvaćena kao sjajna, a dijelom, kao zamisao inspirirana estetskom utopijom, što je značilo, kako, možda, do realizacije neće ni doći, jer je zamisao isuviše lijepa.

Estetska utopija jeste i ostaje moćno sredstvo ujedinjavanja najrazličitijih osoba i svjetonazora, jer, izgleda tako fluidno i neostvarljivo, bezazleno, benigno takoreći, pa, kao kategorija fiktivnog i neobavezujuća. Dođe, kao nešto, čime se možemo lijepo oduševljavati u dugim naklapanjima.

Ali, postvarujući se, konkretizirajući svoj idejni osnov i postajući materijalnom referencom, pokazujući značaj svoje suštine, takva zamisao nailazi na poteškoće, pa i dobija sve više stvarnih protivnika koji su spremni upotrijebiti sva sredstva, pa i preimenovati cijelu stvar, kako bi je učinili svojom.

Jer, u krajnjoj instanci, produktivno je biti autorom i realizatorom velikih zamisli i projekata i, nisu samo jedanput dobijeni pukim preimenovanjem. Taj odnos je refleks blizak našim naravima i navikama, koje su u osnovi nebrojenih i najrazličitijih sukoba.

Ustvari, ideja Envera Mandžića, bila je tako očigledno lijepa, pa se u sjaju njezine aureole, u prvi mah, nije jasno ni razaznao

njezin stvaran sadržaj i dalekosežan značaj.

Zatim, kad je riječ o minijaturi, u umjetničkom smislu, ista podrazumijeva najveće moguće jedinstvo forme i sadržaja, dva aspekta istog fenomena.

Elem, nakon svih peripetija, sada je to blistav, raskošan festival estetskog bića bh. likovne umjetnosti koji se događa treći put. Ustvari, bila je to Mandžićeva ideja o *bosanskoj sagi* u kojoj će lučonoše i vitezovi ljepote postati vitezovi sjajne umjetničke *po-bjede* karakterističnog bosanskog znaka. Umjetnost minijature, možda i u većoj mjeri nego li drugi formati, uvjetovana je kao mikropovijest čovjeka i njegovoga prisustva. Ona sada moćno objedinjuje, objelodanjuje, obnaroduje sva i nebrojena osobna tajanstva malog formata, najčešće kao čist estetski čin, a tako i kao neporeciv označitelj i, eksplicite: znak višestoljetne čežnje jednog življenja.

Sada je to lahko i vidjeti i kazati.

**

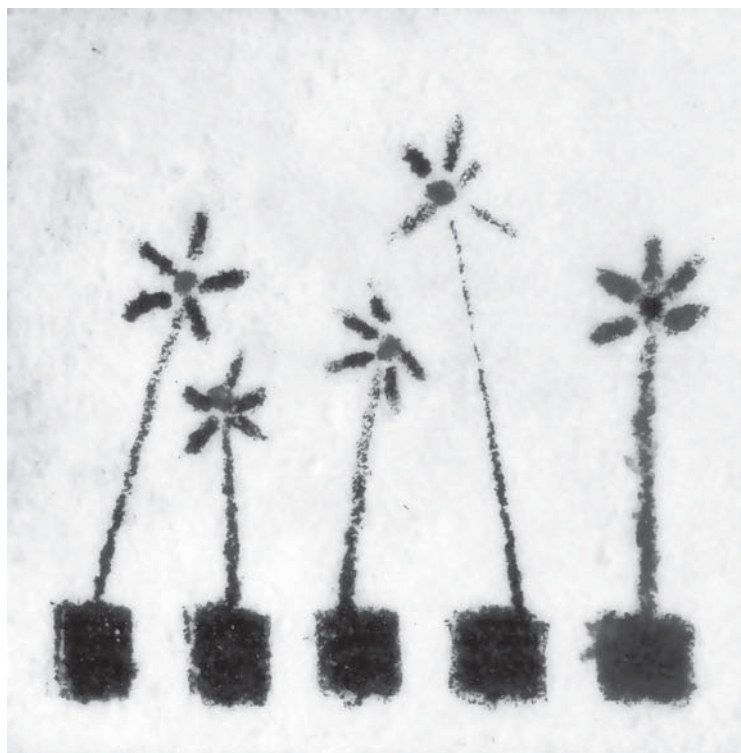
A krenulo je drugačije.

Ideju Envera Mandžića, odmah je s razumijevanjem podržao Aleksandar Adamović Aco, akademski grafičar Harija Ejubović, direktor Bosanskog kulturnog centra Salko Bukvarević, arhitekt Mujo Grbić, Nihad Džibrić, grupa mladih umjetnika, okupljenih u Bosanskom kulturnom centru Tuzla, kao i Udruženje likovnih umjetnika Tuzlanskog kantona u cijelosti.

Tako je počela i traje borba neprestana.

Borba za definitivnu artikulaciju projekta koji će uspraviti estetsko biće bh. likovne umjetnosti u njemu samom. Tek sada, jasno se vidi kako i koliko je nužno krenuti upravo od malih formi, ne samo u slikarstvu i skulpturi, već uopće. Naime, kada se na Bijenale jave: 250 do 300 umjetnika, sa 600 do 800 minijatura – izlišni su svi komentari – shvatite, ili umrite od ljepote.

Kada je već uzela maha, u svojoj nestišljivoj snazi uspravlja se ideja o svim vidovima malih umjetničkih formi i njihovome festivalu u čijem je jezgru **Bijenale minijature BH likovne umjetnosti**. Neka vrsta zanosa, obuzela je ljude koji rade na Bijenalu. Poka-

Almir Mazalović, bez naziva, kombinovana tehnika, Tuzla BiH

zalo se još jedanput, kako je dobar početak, dobar dio dobro obavljenog posla. U osnovi jeste minijatura, ali je ista postala moćnom optikom pogleda u prostor i vrijeme i snagom svoje istinske vrijednosti sugerirala i druge umjetničke forme, vrste i rodove: priču, film, haiku, male muzičke forme, etc., o čemu rado govori Hari Ejubović.

Kada je u borbi *visokog rizika* protiv *farižeja*, malodušnika, cinika i skeptika pobjeda zamisli o festivalu bh. umjetnosti minijature ostvarena i postala neupitnom, u drugom dijelu, ona je postala živom bajkom o ljepoti na djelu. Bijenale bh. likovne umjetnosti minijature sada tako traje. Kao: bajka o ljepoti. A, kako je umjetnost i inače, antropološki gledano – oblikotvorna po čovjeka, ona poprima i odlike sudbinskih utjecaja za budućnost cjelokupnog prostora. Potom, kako je riječ o kulturalnoj opciji, vrijednost projekta postaje moćnim generatorom šireg kruga angažiranih ljudi i nesaglediva u dosezima.

I, inače, Bosanski kulturni centar Tuzla, postao je neusporedivo propulzivno mjesto

kulturalnog susretanja uopće, a posebice u domenu likovne umjetnosti, izlagačke djelatnosti. Ali, sve češće i značajnije u prostoru dramskog stvaralašta, filma, sajamskih projekata, etc.

Šta to želi postati osnovnim sadržajem ovoga teksta?

Svakako, prepoznavanje fakticiteta i fatičkog smisla, a tako i snage estetskog bića, koje je našlo uporište u sebi i ljudima pod krovom jedne istinske kulturno angažirane institucije, u jednom kompliciranom trenutku posvemašnje devastiranog bh. društva, a s punom sviješću, kako je umjetnost, konkretno likovna i forma minijature, onaj

dio djelatnog bića koje je oblikovala čovjekova cjelokupna priroda i ukupna povijest njegovoga razvoja.

Čovjek sam.

Enver Mandžić, direktor Bijenala, u jednakoj mjeri vrstan je poznavalac društvenog života uopće i njegovoga aspekta koji se ostvaruje u likovnoj umjetnosti, jer je kolekcionar suvremene likovne umjetnosti od formata. Nedvosmisleno je osjetio trenutak kad je *dekonstrukcija svega* – kao i društvenog organizma – došla do samog dna svojih mogućnosti i, kada je bilo moguće krenuti u dva smjera: u ništavilo i apsolutnu *dekadansu*, ili: u konstrukciju autonomnog i slobodnog bića, pa makar i tek – njegove mimeze za novi ciklus estetske suštine bh. likovne umjetnosti.

Jednako blizak logici i procesima naučnog, dakle: egzaktnog mišljenja, jer je znanstvenik, Enver Mandžić je inventivno i pronicljivo shvatio gdje i u kojoj mjeri je moguće početak tog novog kruga ili spiralnog uspinjanja u samom biću estetskog koje bi trebalo podsticati konzistentnim razvojem i afir-

miranjem malih formi, *de facto*: minijature.

I, sasvim primjereno, poimajući ljepotu kao onostranu, čovjekovu mogućnost od drugoga svijeta, a želeći izbjeći crne rupe nesmisla i ništavila koje usisavaju produktivno biće inventivno-kreativnog i poništavaju estetsko, Mandžić je pomislio, a potom i izrekao zamisao o prilici koju treba dati minijaturi. A ljudi su prihvatili.

Nije, ni najmanje čudno, što je na takvu pomisao došao upravo Enver Mandžić, kao ni što se to dogodilo u Tuzli, baš, kao ni što je to svesrdno podržano upravo od Tuzlaka, kakav je historičar umjetnosti i ugledni likovni kritičar Aleksandar Adamović Aco i tuzlanski likovni krug u cjelini.

To se jednako odnosi na ljude u Bosanskom kulturnom centru Tuzla. Jer, grad Tuzla kao regionalno središte, tako dugo, sustavno i surovo, brutalno je suočen s nemilosrdem propadanja rezultata i postignuća, prije svega i najvećma u arhitekturi, što je u svojoj suštini, besprimjeran atak na povijesno u čovjekovom biću. Na čovjekov dom i njegov pogled unatrag kroz samog sebe. Potom, u političkom nivou, metropolizacija kulture kao dugotrajan proces i dominantan odnos s moćnim gravitacionim silama i njihovim generatorima, držala je Tuzlu u zapečku zbivanja i u sjeni, iz centra nametanih opredjeljenja, smislova i značenja kako bi centri zadržali svoju ulogu.

Tuzli, kao najprirodnija stvar, nikad i nije zvanično priznat onaj kritički kvantum intelektualnih potencijala i njihovoga kvaliteta kao status koji uvjetuje značajnija kulturna i umjetnička postignuća. To se moglo dogoditi drugdje. Portretiranje Josipa Broza Tita mogla je organizirati Galerija jugoslovenskog portreta Tuzla, ali u Titovoj vili u Bugojnu. Doduše, to je i imanentno i zakonomjerno karakterističnim *kadrovskim procesima* i *migracijama* u dugom vremenskom razdoblju, u kojem su ljudi za višu funkciju – davali dušu vragu i nedragu.

Riječ je o društveno-kulturnom realitetu koji je Tuzli nametnut kao okvir, kao gradu koji dominantno ima kadrove i znanstvenike iz područja prirodnih i tehničkih nauka, a čija je svaka izražena želja i potreba

kvalificirana kao *sužena vizura* takozvanih: *tehnostuktura*, tj. *tehnokratije*, kojoj se, eto, prohtjelo da nešto prčka i bude i u kulturi.

Naime, svaki učinjeni pomak, morao je imati svoje puno *revolucionarno* pokriće, što su neki ljudi, kao akademski slikar i čovjek sjajne energije – Mevludin Ekmečić, naprimjer, uspijevali izmiriti na taj način – što su u projekat ulagali sve svoje ogromne, neizmjerne snage i cijeli svoj život do mjere, pa da se i manje bave umjetnošću koja im je osnovni unutarnji sadržaj i glas. Tako su uspijevali, napraviti *Galeriju portreta znamenitih ličnosti*, transformirati je u: *Jugoslovensku galeriju portreta*, a ovu, opet, konačno, u: *Međunarodnu galeriju portreta* i portretu vratiti dignitet, zapostavljeni sadržaj, smisao i značaj u cijelome svijetu, čemu je posebno pridonijelo organiziranje *Interbifep-a*.

Bila je to cijena koja se morala platiti za realizaciju zamisli.

**

Ma koliko to sada bilo očigledno, da kažemo i dalje, o čemu je riječ u ovome tekstu.

Enver Mandžić, kao znalac i predani zaljubljenik u likovnu umjetnost, uspravlja se u svojoj ideji o umjetnosti i bijenalnom festivalu minijature, jednako kao i u svakom svom, naučnom, ozbiljnom poslu: povremeno treba izvršiti procjenu i dati ocjenu, pa krenuti ispočetka.

U cijelom projektu, od posebnog je značaja sjajna ljudska invencija i kreativna energija Envera Mandžića, ali i njegovo ogromno iskustvo svjetskog naučnog poslenika i eksperta, osobna dosljednost i nepopustljivost, istrajavanje u nijetu da se minijaturom uđe u jedan veliki i idejno širok i otvoren likovni poduhvat.

Nakon katastrofičnih, kataklizmatičnih vremena proživljenih u minulom ratu, pokazalo se to potrebnijim i više od svakog drugačijeg shvatanja. Jer, nisu se dogodili samo sukobi i ubojstva, neprijateljstva i zločini. Nisu razoreni i devastirani samo privreda i komunikacije. Neuspješni u dobro pripremljenom ratu, a po obustavljanju ratnih dejstava, dušmani Bosne i Hercegovine

su se obušili upravo na njezino kulturalno biće, na njezinu suštinu – kulturalnu supstancu, kulturnocivilizacijski amalgam koji je nastao na raskršću i mjestu susretanja civilizacija, a izgrađivan milenijskim zajedničkim življenjem.

Pokazalo se, kako multikulturalnost, ni na kakav način, nije, niti se može gledati kao prosti zbir nacija, vjera i kultura. Ne. U Bosni i Hercegovini uopće, a u Tuzli i više nego li drugdje, multikulturalnost je onaj dio zajedničkog života koji je svjesno i nesvjesno oblikovao drugo i drugačije u drugačijem i milenijskom suživotu, u kontinuitetu međusobne komunikacije, ma kako je doživjeli i vidjeli i ma šta ista sadržavala.

Osim svega, u minulom ratu, na katastrofičan, na apokaliptičan način, dogodila se smjena društveno-ekonomske formacije i nastupio je trenutak u kojem prethodno institucionalizirane umjetnosti više nema, a nova nije uspostavljena, ili se vaspostavlja kroz strukture i njihove krajnje upitne odnose i, uistinu, sumnjive etike.

Ako je u takvoj situaciji riječ i o likovnoj umjetnosti, *car je ostao go*, bez ičega na sebi. Razumije se, *CAR* je likovna umjetnost BiH, a njegova golotinja i očiglednost te golotinje dogodila se, uvjetovana promjenom društvenih odnosa i tako – ogoljavanjem svih mogućih utjecaja, konstrukcija, marifetluka, oponašanja, nerazumijevanja ili razumijevanja samoga sebe.

Sa svim onim što se u bh. umjetnosti događalo tokom XX. stoljeća, to je uistinu bilo nužno i neizbježno. Ne moramo ni nabrajati ili karakterizirati sve to što smo gledali i možemo još uvijek vidjeti u galerijama, privatnim zbirkama, ateljeima, a što je u cjelini gledano, u svome najvećem dijelu stravična zbrka i pošast utjecaja, epigonstva, primitivizma, praznine i ništavila, ma koliko bila očigledna nastojanja i konzistentni pristupi i stvarna postignuća pojedinaca. Svaka im čast, ali, to su opet, oni koji su za minulo vrijeme, najčešće, bili angažirani na krajnje benigni, dobroćudan i bezazlen način.

Riječ je i o tome, kako je, uistinu, kao i uvijek, bilo ljudi snažnoga dara i velikih moći, ljudi istinskog nadahnuća, pregnuća,

neupitnih postignuća i kvaliteta, ali i posebno i nesumnjivo: dobrovoljnog robovanja neslobodi, koje je nužno ostavljalo pomenuti mikropovijesni trag i nagrdilo estetsko biće njihovoga djela. Ponekad, to su samo akcenti, ali oznake – zauvijek.

Život i umjetnost su borba i pobjede nisu mogle biti ostvarene/kupljene neslobodom. Revolucionar i sjajan slikar Ismet Mujezinović, na svome autoportretu, ispred štafela s paletom i kistom u rukama, gol do pojasa, *krvari* – jer je na gole grudi zakačio odličje borca – *partizanske spomenice* – koju su dobijali prvoborci u Drugom svjetskom ratu...

Dakle, akademski slikar i revolucionar, legenda tuzlanskog i jugoslavenskog likovnog, kulturnog i revolucionarnog prostora – Ismet Mujezinović, *prokrvario* je u času kad je dobio partizansku spomenicu! Da, jedan takav, čovjek! A, ako to ne vidimo, onda je jedno strašno i neslobodno vrijeme, uspjele oslijepiti i samo sebe! A političari su to gledali kao puku i vedru Ismetovu dosjetku. Stojali su i smješkali se ispred Ismetove slike.

**

Konačno, uistinu, u zamisli Envera Mandžića, riječ je, svakako, i, o shvatanju minijature kao umjetnosti iluminacije arapskih rukopisa i prevashodno, autentične umjetnosti koju čuva bosanski stećak, najsnažniji medijski bosanski znak, ali i kao autentičnog, osobnog estetskog izraza.

Riječ i jeste o tome, da je trebalo i da treba, izvježbati tu strašnu školu nemilosrđa i smrti koju minijatura čuva kao svoje estetsko biće, kao karakterističan bosanski duhovni znak, kao nukleus energije i podsticajni impuls za neusporedivo veće estetske projekte i poduhvate.

Da.

Upravo zato: minijatura.

A radi dobijanja u vremenu, radi davanja vremena životu, imamo BIJENALE. Jer, ovdje, riječ je o projektu koji kao ozbiljna zamisao računa s vremenom uopće i tako s vremenom, računa s društvenom interakcijom kao osnovnim odnosom u kojem se

može razvijati biće pojedinačnog kao pretpostavka općeg. U kojem, uistinu, mogu nastati nove vrijednosti koje se ne mogu istrošiti za jedan dan života.

Nikakva žurba ne bi bila od koristi. Ali, kontinuitet, ne smije biti doveden u pitanje ili zanemaren. Jer, suština zamisli je upravo: stvar kontinuiteta.

**

Tri kataloga Bijenala umjetnosti minijature BH, organizirana u Bosanskom kulturnom centru Tuzla, definitivno, postaju abecedarnik *novog estetskog bića* bosanskohercegovačke likovne umjetnosti nove generacije i likovnoestetskog kruga sudionika i snažnog bića jednog, prethodno uzdrmanog i pomjerenog, po svemu kompliciranog i nikad do kraja sagledanog, iznimno bogatog duhovnog prostora.

Najljepša činjenica *sage* i *bajke*, sadržana je u tome, što taj blistavi likovni leksikon minijature ispisuju – iscrtavaju – oblikuju – oslikavaju, skoro svi bosanskohercegovački likovni umjetnici i lijep broj *gostiju*, ozbiljno, predano i odano tom nukleusu, atomu, molekulu estetskog bića autentičnog bosanskohercegovačkog znaka, s duboko instaliranim sviješću: kako time potpisuju osobnost. Čine to s očiglednom radošću, visokom sviješću i odgovornošću. Povijesno i svjesno gledano, čini nam se po prvi put tako široko, iskreno i nedvosmisleno.

Izazov u koji se zamisao pretvorila, nadmašio je izazov kao takav, a potom i dobijeni rezultat. Otvoren je proces, estetički, za sada nesaglediv. Aferim.

**

Uopće uzevši, imanentno je inventivno-kreativnim i intelektualnim procesima da neovisno o tome kako započinju, imaju svoj razvojni put koji u određenom trenutku kulminira nesavladivom snagom: obiljem moći i raskoši svake vrste, koja je još u podlozi njihovoga pokretanja

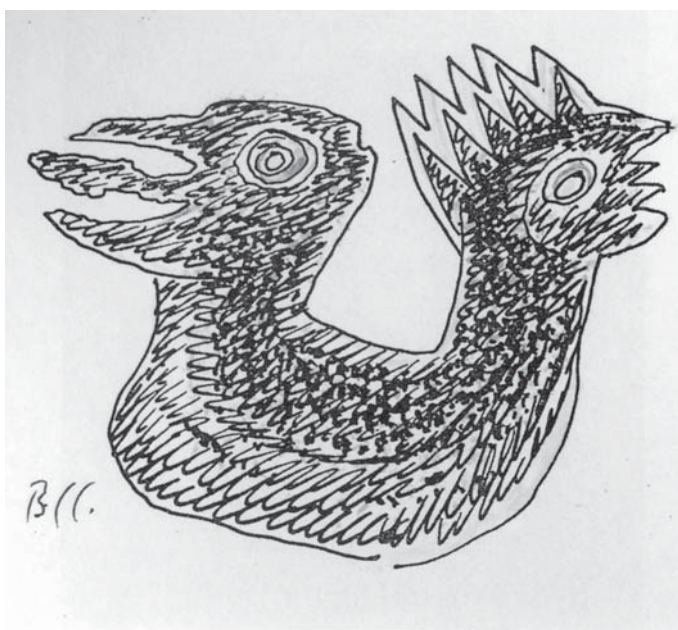
bila uvjetom i njihovoga uspravljanja, snazjenja i bujanja. Artikuliran u glavnim aspektima, fenomen poprima određeni izgled i sadržaj, pa ponekad i zauvijek ostaje mirovati u tom nivou označavajući epohu, ali jednako: dobre poteze i pogreške, čineći ih zauvijek očiglednim.

Stećci su sjajan primjer cvjetanja jedne takve kulture i likovnosti koja je krenula iz pukog impulsa, prema kojem je: *zemlja smrtnim sjemenom posijana, ali smrti, zapravo i nema...*

No, taj impuls sadržava apsolutno izjednačavanje vrijednosti i poništavanje svake ljudske sujete, čovjekovo poimanje njegove majušnosti koje doseže stvarnu veličinu smisla i stvarnosti koju proživljava.

U svim pojedinostima, načelo se ostvaruje na sasvim jednak način u pojedincu i kolektivitetu, u nekom aspektu života i djelanja, kao i u društvenoj pojavi u cijelosti, u flori i fauni – makar ovo za egzaktnu misao, naprimjer, zvučalo i nedoučeno. Riječ je o shemi koju možemo prepoznati i identificirati u cjelini i u pojedinostima, u ukupnoj slici i sopstvenom prolaženju, zadatosti sopstvene pozicije.

Unutar te *sheme*, možemo promatrati najrazličitije pojave, a one će uvijek ostaviti dovoljno prostora za sve što je općenito i sve što je posebno.

Boško Kućanski, rajske ptice, kombinovana tehnika
(nagrada za crtež)

Marija Babović, moj prvi, gvaš, Tuzla, BiH

Naime, svaka pojava može osvojiti samo svoj prostor i, nikome i, ničemu, nije konkurentna, oprečna, niti – može biti suprotstavljena. Jer, u sasvim istom nivou, Stvoritelj Svega Sve Stvara Samo po Jedanaput.

✱

Značajnije promjene u društvenom organizmu, društveno-ekonomskoj formaciji i poretku, posebice one uvjetovane kataklizmatičnim vidovima kakve elementarnom snagom i neizbježnošću, naprimjer, donosi i nameće rat, derogiraju vrijednosti uspostavljenih obrazaca – shema, unutar kojih smo mogli uspješno promatrati društvo i vidove/oblike u kojima se ono manifestira.

Uzmimo samo aspekt u kojem je bjelodano, kako društvo etički urušeno ratom, obesmišljava samo sebe i svako pozitivno humanističko reagiranje i nastojanje čini obesmišljenim, jer su na djelu kriminalni projekti i akteri kojima do stvarnih vrijednosti nije – pa, ni najmanje stalo.

Potom, u odsustvu organizirane odgovornosti za život i mehanizme koji su ga

činili stvarnim, javlja se neodgovorna, fantomska sloboda koja likvidira/dokida i posljednji humanistički impuls. Sasvim svejedno je, promatramo li odgoj i obrazovanje, nauku, kulturu, sport, arhitekturu, umjetnost, etc.

Ovdje, nužnom se čini opaska o tome, kako prihvatanje i usvajanje na početku istaknute sheme o nukleusu estetskog bića, derogira i svaku priču o autohtonosti i nezavisnosti i bilo kakvoj mogućnosti izvan interakcijskih procesa u bilo ka-

kvoj djelatnosti, makar istu svodili i na puki hir, proizvoljnost ili samovolju. Jer, i njih, producira pomenuta interakcija. Ali, nema sumnje, baš na taj način: naglašava autentičnost događanja.

Ako je riječ o drugačijem shvatanju pojava, možda je za utjehu što kao aksiom možemo izreći: svaka pojedinost uvjetovana je cjelinom, ali i svaka cjelina, bitno je uvjetovana pojedinostima koje ju čine.

Životu život mora biti na umu.

✱

Uzmimo, da je povod prethodnoj opservaciji: uznapredovala i razvijena likovna umjetnost dvadesetog stoljeća, strašna snaga i zakonomjernosti artikulirane *moderne*, ali i neviđena destrukcija koju je proizvela *postmoderna* koje nismo ni mogli biti sasvim svjesni na prostorima koje je zahvatio rat 1991. – 1995. godine i koji, u transformiranim vidovima, nesmiljeno i nepopustljivo traje i danas, u posljednjem kvartalu, 2005. godine.

U prednjem shvatanju života i umjetno-

sti, apsolutno je sve u redu, izuzev činjenice prema kojoj smo umjetnost naučili poimati kao konačnu vrijednost, tj. kao *reper*, a tako i kao mjesto nastavljanja iste stvari ili njezine puke zamjene. Razumije se, to uključuje našu pogrešku. To je neodrživo, jer, konačna je samo beskonačnost različitosti, a unutar čovjekovog poimanja, sve je varijabilno i jednako, kao i u beskonačnosti. Zašto? Zato što čovjek nije u stanju/mogućnosti pojmiti konstante.

I, o tome, uopće, ne moramo dalje.

Ko ima volje, široko mu polje.

**

Rat 1991. – 1995. godine u Bosni i Hercegovini devastirao je sve. Jednako materijalne i duhovne vrijednosti. Artikulirao ogroman znak pitanja iznad svega što znamo. Rat je utjecao na izmjenu optike kojom smo recipirali okruženje. Kada je rat stao, odjedanputa je postalo bjelodano, koliko je toga što smo zvali umjetnošću u najrazličitijim oblastima, daleko od svega što se umjetnošću može zvati i, kako je umjetnosti – malo. Kako je umjetnost, nerijetko, postala puka dovitljivost pojedinaca. Ili, u još većem broju slučajeva: puki artizam.

Da.

Malo je umjetnosti.

Baš kao ljubavi, kojom nas tako štedro obasipa Stvoritelj Svega, a koju, ne umijući je pojmiti, puštamo da prođe mimo nas.

Jednako, u pitanje, dovedena su i mjerila i ono što se njima mjeri. Propitivanje može krenuti ispočetka.

Umjetničko djelanje, takođe. Ustvari, sve i može samo ispočetka kretati. I, sasvim svejedno je mislimo li počinje li svijet od nas, ako je važno ono što ćemo dati kao dokaz.

Isključimo samo fašističke opcije i svijet je O. K.

**

Po svemu što možemo pojmiti o toj stvari, akademik Enver Mandžić, Aleksandar Adamović Aco – historičar umjetnosti, Hari Ejubović – akademski grafičar, shvatili su suštinu. Vodili su duge razgovore o izlagačkoj djelatnosti u Bosanskom kulturnom

centru Tuzla. Formirali dvije galerije koje su uvijek pune. Događa se pa se istodobno otvaraju dvije različite postavke, a mogu se vidjeti i po tri izložbe. Još jedanput, dali su sve od sebe i pokrenuli su: **Bijenale minijature BH likovne umjetnosti.**

Razgovori su postajali gorljivi, posebno u situacijama kad je galerijski prostor Bosanskog kulturnog centra Tuzla mijenjao postavke. Pitanja o smislu i kvaliteti postajala su očigledna, stanje likovne umjetnosti u opusu pojedinca i uopće, očigledno. I, ciljevi Bijenala. I, ciljevi – uopće. Čak i u nekim kategorijama koje možemo smatrati metafizičkim i ezoterijskim.

Uglavnom, dugo godina **Kuća na kraju grada**, kako su građani Tuzlaci definirali **Bosanski kulturni centar** Tuzla – postala je puno više od središta, ne samo likovnog života u tuzlanskoj regiji, već i Bosni i Hercegovini.

Šta učiniti da se to stanje mijenja nabolje, da se život i umjetnost dovedu u nov odnos spram cjeline i poretka društvenih promjena, da se oslobode *loših navika* i fiktivne vezanosti za ranije odnose i uvjetovanosti njima? Kako otvoriti, kako zaustaviti taj strašni krvavi koloplet, krvlju zalančan i ispresijecan na krivim mjestima, ostavljen bez mostova i međusobne komunikacije duha i djela?

**

Umjetnost je estetski čin – često govori akademik Enver Mandžić. I, umjetnosti je to dovoljno za opstajanje i nastavljanje. Nakon što to kaže, zašuti i pusti druge da govore.

Aleksandar Aco Adamović, govorio je dugo i staloženo, o umjetnosti i svome poznavanju stvari odano, smisleno, konzistentno, u povijesnom slijedu i poretku. Bilo je lijepo slušati te razgovore. I šutnje su bile plodotvorne.

Riječ je o ljudima, koji znaju svaku pojedinost o tuzlanskom slikarstvu i slikarima, o bh. slikarstvu, ništa manje. Hari je odobravao ono što mu se činilo bitnim. Dodavao dokaze. Svi su imali uvid u ono što bosanskohercegovački umjetnici rade. Svi su osje-

čali njihov grč kao zahtjev za određenje ili opravdano nastavljanje u istom projektu, ali u izmijenjenom poretku i novim odnosima.

Akademik Mandžić, jasno je vidio kako se vrte ukруг, na mjestu, na kojem je život prekinuo priču i jednu mogućnost koja je dugo, duže od pola stoljeća trajala. Ustvari, priču je prekinuo rat. Prekid nije moguće spojiti i nastaviti rad, kao da se ništa nije dogodilo. Potom, i sam prekid, postao je isuviše kompliciran i nesaglediv društveni trenutak.

Uostalom, isuviše ljudi je otišlo i rasklopilo milje u kojem je tako predano gradilo jednu, karakterističnu, do izvjesne mjere oktroiranu estetiku podilaženja svemu i svačemu. Onima, kojima je bilo jasno o čemu je riječ, nikada i nije naročito išlo. Oni koji su se dobro snalazili, sada su drugdje i rade nešto drugo, što je sasvim isto.

Nestale su neke pretpostavke.

Promijenjeni su uvjeti.

Na šta se osloniti?

Od čega poći i u kom smjeru ići?

Ili, smjer ne pominjati?

Nije moguće, mislio je akademik Mandžić, pa, to što je bilo lijepo, sada, zaista, izgleda kao rugoba. A to, što je lijepo sada, još i ne vidimo kako i koliko je lijepo, uopće. To sugerira nov početak – od samog početka!

Dakle, govoriti o umjetnosti u ovome trenutku, znači govoriti o spašavanju njezinog estetskog bića, tj., o otkrivanju estetike na mjestu o kojem nismo znali i koje, nasreću, uopće nismo ni dotakli, niti istrošili svojim nesmislenostima.

Potom, ustanovljavamo kako je estetika jedina mogućnost spajanja na kardinalnim mjestima svekolikog razaranja ranijeg jedinstva. Ljepota je iznad svega, jer i nije, od ovoga svijeta.

Ili, riječ je o dijelu ljepote, koju nisu istrošili događaji i odsustvo skrupula. Ama, svega je ostalo dovoljno za sve, koji znaju što hoće, trebaju i mogu humanistički artikulirati sebe.

Jer, ljepota mora biti etična, inače – riječ je o skarednom, pornografiji, prostituciji i dekadansi. Enver Mandžić ima svijest o

tome, kako je svojim shvatanjem blizu samoj suštini, nukleusu istine i mogućnosti obnove, rekonstrukcije, znavljanja svijeta, uspostavljanja novih mogućnosti.

Da.

Svijest o tome, javila se kao usklik.

Estetsko kao kisik. *Oxygen*. Ozon. Nesvodivi Život.

Ma kako izgledalo čudno, poslije svega što se dogodilo, mora se krenuti ispočetka! Nema nastavljanja! Nema improvizacija! Sve što je zahvaćeno propadanjem, mora propasti. Nažalost, to uključuje i ljude o kojima smo i drugačije mislili. Treba stvoriti i otvoriti proces u kojem će se zanoviti estetsko biće likovne umjetnosti bh. prostora!

Ali, na autentičan način.

Taj način, može biti, samo minijatura.

Osnova estetskog, znak po znak, označitelj, slika.

U osnovi zamisli, mora biti i, Tuzla.

Tuzla prije svih i svega. Ta strašna Tuzla koja svima sve daje i sama tone do dna obesmišljenosti.

Tuzla open space!

Tako je govorio Aleksadar Adamović Aco.

To je tačno i odlično je mjesto za početak, ali to: početak nije. To je kraj koji vidimo i na Vršanima. Arhitektonska intriga i poticaj, impuls tradicionalnog živ sasvim.

Šta početak jeste?

Ono što umjetnost jest! Estetsko biće umjetnosti!

Ali, kako ga zanoviti i staviti u samu suštinu znavljanja?

U početak svega?

Učiniti ga zamajcem novoga kruga u koji svim silama želi ući zdrava invencija, kreativnost, beskraj humanističke energije, želje za ljepotom i njezinim afirmiranjem?

Talenat! Estetsko! Ljepota!

To je, najnepojmljivija općenitost za čovjeka koji je cijelim svojim bićem priželjuje. Najdalja blizina svake ljudske čežnje. Suština koju Tuzlacima nikad nije dato da otkriju kao svoj san, a oni to sada čine, o svome trošku i prema svojoj zamisli. Smisao, koji nisu ni znali definirati, ili: suzbijana želja, sada je ono što žele imaju prili-

ku i mogu.

U svako zanaavljanje estetskoga bića umjetnosti mora se krenuti od same estetike, od ljepote ka njoj. To ne može biti ni veliko ni općenito, ali mora biti najveće i najopćenitije. Mora biti mjera svega. A mjera svega mora imati početak i kraj. Mora biti početak i kraj. Ne mora biti znak, ali mora biti označitelj. Mora se razvijati. Ići dalje. I, ne ostati tek: impuls.

Magnovenje. Zdrav refleks.

Mora biti osjećanje koje osvaja i nosi ljude.

Minijatura, pa što bude.

Pa, to jeste i to može biti samo minijatura!

Nemilosrdno precizno i jasno misli akademik Mandžić.

Osim estetski, nema nikakav drugi smisao i svih drugih smislova je oslobođena.

Od minijature treba krenuti do minijature.

Da.

U svemu.

**

Izložba BH minijature bijenalno.

Pa da vidimo ko je ko i dokle će stići.

A onda, reče to i Hariju i Aci.

I još jedanput, svi, u čudu se nađoše ispred takvog, tako jednostavnog i suvislog rješenja za svoju svekoliku muku i nebrojene nedoumice. Za svoju veliku želju.

Rečeno – učinjeno.

Bosanski kulturni centar. Rodno mjesto Bijenala umjetnosti minijature Bosne i Hercegovine 2001., 2003., 2005. godine.

Do tri puta Bog je pomogao.

A, već sada i danas, stvar izgleda, nezaustavljiva.

Saga o **Bijenalu** kao priča o herojskoj borbi svijesti i samosvijesti za sjajan projekat zanaavljanja svijeta ljepote u njegovoj najboljoj bosanskoj i humanističkoj varijanti, u biću estetskog i **likovnosti**. U vizuelizaciji, svakome jasnoj opciji, univerzalnog jezika, dakle.

Saga kao priča o herojstvu, o tome kako ljudi mogu izvojevati **pobjedu** kad već zna-ju što im je činiti, ma kakve sile bile protiv njih, dobra je za nas. Sutra, kao i danas.

I što to toliko humanistički trebaju i **žele ljudi pa ih ljepota natkriljuje u svemu?** Minijatura, zauvijek čuva, tajnu. Na stećku. U Miroslavljevom jevanđelju. U iluminiranim bosanskim, arapskim, perzijskim rukopisima.

**

Bajka o ljepoti neodoljiv je impuls. Ljepota je kao otrov koji ciklično kruži cijelim bićem pojedinca i društvenog organizma. U malim količinama, blagotvorna je i liječi. U velikim je razorna i sobom obesmišljena. Ljepota nije sadržaj, ona je označitelj i znak naše slutnje, onoga, što stoji iza nje.

Uglavnom, naša želja da komuniciramo s onim što nam je došlo iz zvjezdanog prostora. Jer, ljepota, nije od ovoga svijeta. Hajde, da vidimo na šta sve možemo staviti znak estetskog čina. Riječ je o filozofskoj disciplini i odnosu prema svijetu. Riječ je o promišljenom djelanju, mada nam svi poticaji nisu jasni. Riječ je o cilju koji na svaki način želimo dosegnuti.

**

Akademik, prof. dr. Enver Mandžić, Aleksandar Aco Adamović, Hari Ejubović, Salko Bukvarević, Bosanski kulturni centar Tuzla i širi krug ljudi koji su shvatili zamisao i smisao, organizirajući **Bijenale umjetnosti BH minijature**, a stvorili sjajne pretpostavke za artikulaciju novog likovnog govora, nove likovne i estetske sintakse, pojmovnika ljepote na ovome prostoru.

Bijenale minijature BH umjetnosti to može.

U Tuzli, najljepše izražena i najljepša želja glasi:

Sretno.

01. listopada/oktobra, anno Domini, 2005.